

Webrecensie BMGN 126:2 (2011)

Driel, C.M. van, *Gewantrouwd gereformeerd. Het omstreden leiderschap van neocalvinist Arie Noordtzij (1871-1944)* (Ad Chartas-reeks 15; Barneveld: Vuurbaak, 2010, 543 blz., ISBN 978 90 5560 428 9).

De goed geschreven biografie van neocalvinist Arie Noordtzij waarop C.M. van Driel promoveerde, is een waardevolle bijdrage aan de kennis van de gereformeerde wereld tijdens het interbellum, het tijdperk waarin de gereformeerde zuil het toppunt van haar invloed in Nederland bereikte. Hoofdpersoon Noordtzij was echter niet, zoals het woord 'leiderschap' in de titel enigszins suggereert, de leider van een stroming in de gereformeerde zuil of iemand die in de kerngroep van de Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN) mede de dienst uitmaakte. Vanaf Noordtzij's benoeming als hoogleraar Oude Testament aan de Rijksuniversiteit Utrecht in 1912 tot aan zijn emeritaat in 1936 verkeerde hij in een enigszins moeizame positie waarbij de kerkelijke scheidslijnen hem vooral hinderden. Het was tot dan toe immers ongebruikelijk geweest dat een gereformeerde aan een openbare – dat betekende toen: aan de Hervormde Kerk verbonden – faculteit werd aangesteld.

Noordtzij was al vóór 1912 gewend geraakt aan een moeizame positie. Als achterkleinzoon van de grondlegger van de Afscheiding van 1834, Hendrik de Cock, en als docent aan de Theologische School van de GKN te Kampen, vertegenwoordigde Noordtzij de zogenaamde A-richting in zijn kerkverband. Tot de Eerste Wereldoorlog voelde deze richting zich een minderheid ten opzichte van de Kuyperianen (de 'B-richting', voortgekomen uit de Doleantiebeweging van 1886) in de GKN en de daarmee verbonden opleiding aan de Vrije Universiteit. Kenmerkend voor Arie Noordtzij was echter dat hij ideologisch bij Kuyper aansloot, ook op zijn eigen vakgebied. Niet behoudendheid op zich moest in de kerk voorop staan, verdere ontwikkeling van de gereformeerde theologie was geoorloofd. Zo erkende hij dat in de bijbelse teksten een goddelijke én een menselijke factor aanwijsbaar zijn. Wel had Noordtzij een voorkeur voor de tweede grote theoloog binnen de GKN, H. Bavinck, die minder dan Kuyper een sluitend systeem nastreefde, waarin elke Bijbeluitleg precies met alle andere uitleg en met alle dogma's 'klopt'.

Het is dit streven naar een sluitend systeem dat vanaf de jaren 1910 de GKN in een richtingstrijd bracht. De confrontatie culmineerde na Kuypers overlijden in de synode van Assen (1926) die de predikant J.G. Geelkerken veroordeelde omdat hij haar visie niet deelde dat de letterlijke weergave van de zondeval in Genesis 3 (met een tot Eva sprekende slang) de enige juiste was. Het resultaat was dat Geelkerken en zijn medestanders zoals J.J. Buskes uit de GKN traden en de Gereformeerde Kerken in Hersteld Verband stichtten. Het streven naar een sluitend systeem stuitte Arie Noordtzij bijzonder tegen de borst. Wanneer Christus de kerk niet in stand zou houden, zo schreef hij aan het eind van zijn leven, 'dan zouden de theologen haar sinds lang hebben verwoest met hun pretentie de waarheid tot op de bodem te kennen' (475). Op zijn eigen vakgebied volgde hij het adagium dat 'waarheid alleen langs den weg van veel strijd verkregen' wordt. Vrees voor confrontatie met 'ketterij' was daarbij niet relevant. Helaas voor Noordtzij was een aanzienlijk deel van de achterban van de GKN wél bevreesd voor zo'n confrontatie, wat haar leidersfiguren in het interbellum ertoe bracht de beweging der 'jongeren' rondom Geelkerken de pas af te snijden.

Noordtzij kon het goed vinden met de leiding in de GKN en hij genoot bij veel kerkleden krediet vanwege zijn preken en populair-wetenschappelijk werk. In de nasleep van de scheuring die op de synodeuitspraak van 1926 volgde, claimden medestanders van Geelkerken Noordtzij en zijn VU-collega C. van Gelderen als gelijkgezinden. Noordtzij werd gedwongen zich te verdedigen; de kwestie was zo bedreigend dat ze hem eind jaren twintig gezondheidsproblemen opleverde.

Hoe dacht hij zelf over de 'aard van het Schriftgezag' zoals de kwestie in de GKN genoemd werd? In de eerste plaats accepteerde Noordtzij, anders dan velen in de GKN, dat het Oude Testament op details fouten kon bevatten. Toch was het het woord van God. In de tweede plaats tornde Noordtzij niet aan de historiciteit van de in de Bijbel vertelde verhalen. Visies op de godsdienstgeschiedenis die niet met de Bijbel spoorden, wees hij af. Over de kwestie van 1926, of de slang in het paradijs werkelijk gesproken had of niet, oordeelde Noordtzij dat dit een veel te westerse vraagstelling was. Het Oude Testament was een Israëlitisch boek en paste dus in de Semitische cultuur. Tegelijkertijd moest men de teksten nemen zoals zij zichzelf aandienden. Zij vormden één geheel als uitwerking van Gods raadsplan. In traditioneel christelijke termen: het was openbaring van Godswege. Maar God had zich noodzakelijkerwijs van een menselijk, dus cultuurgebonden instrument bediend om zich te kunnen openbaren. Geelkerken c.s. redeneerden dus

volgens Noordtzij veel te westers, maar omdat hij duidelijk uitsprak dat geografische en historische juistheid niet altijd gegarandeerd waren in oud-oosterse teksten, was het geen wonder dat hij met Geelkerkens positie in verband werd gebracht.

Van Driel zet deze problematiek uitvoerig (en soms wat droog) uiteen en besteedt daarnaast aandacht aan de bredere context, waarbij vooral Noordtzij's verhouding tot de behoudende middenrichting in de Hervormde Kerk, de ethische richting, aan de orde komt – uiteraard vooral ten aanzien van de Bijbeluitleg. Omdat Noordtzij aan de Utrechtse universiteit met collega-wetenschappers van deze richting moest samenwerken, ontstond over en weer waardering en vriendschap, wat in de GKN weer argwaan wekte. De betekenis van Arie Noordtzij lag niet in de laatste plaats in zijn werkzaamheid als docent, een taak die hij zelf ook van groot belang achtte. Vanaf 1924 was hij als één van de eersten betrokken bij de voorbereidingen van de NBG-vertaling die in 1951 gereedkwam.

J.P. Zwemer, Serooskerke

Webrecensie BMGN 126:1 (2011)

Dubois, Sébastien, *La révolution géographique en Belgique:*

Départementalisation, administration et représentations du territoire de la fin du XVIIIe au début du XIXe siècle (Mémoire de la Classe des Lettres. Collection in 8°, 3e série 48; Brussel: Académie royale de Belgique, Classe des lettres, 2008, 335 blz., ISBN 978 2 8031 0251 8).

In 2005 publiceerde Sébastien Dubois een boek over het ontstaan van de natiestaat België. Zijn proefschrift uit 1999 leverde een belangrijke bijdrage aan de geschiedenis van de totstandkoming van het moderne Belgische grondgebied. Dit derde boek kan gezien worden als een voortzetting van deze eerdere studies. Nu wil Dubois laten zien hoe de Belgische bestuurlijke en politieke ruimte volledig veranderde in de Franse Tijd. Na de annexatie van 1795 wilde de Franse regering de oude Zuid-Nederlandse provinciën bestuurlijk herindelen om België zo tot een rationele ruimte om te vormen.

Het streven naar een rationele bestuurlijke indeling dateert echter niet van de Revolutie; het is een erfenis van de Verlichting. Toen al gaven verlichte despoten van hetzelfde verlangen blijk en probeerden hun rijk te moderniseren door rationele hervormingen in te voeren. Zo trachtte de Oostenrijkse keizer Jozef II de indeling van zijn Keizerrijk te vereenvoudigen zodat het beter bestuurd zou kunnen worden en meer inkomsten zou opbrengen. Hij was de eerste vorst die België opnieuw indeelde, die oude structuren ophief – inclusief kloosters – en nieuwe rechterlijke indelingen invoerde. Zijn hervormingen werden met ontsteltenis ontvangen en leidden tot de Brabantse Revolutie. Jozef en later zijn broer Leopold trokken vervolgens de meeste hervormingen in waardoor België onveranderd bleef. Revolutionair Frankrijk hoefde niet zo voorzichtig te zijn. Met haar legers en haar gedreven ambtenaren kon het haar eigen gang gaan, mede dankzij de steun van Belgische radicalen zoals de Vonckist Charles Doutrepont. Hij kreeg de opdracht om een nieuwe departementale indeling te maken; een taak die hij in enkele weken uitvoerde. België werd in negen departementen opgedeeld. Bij de indeling werden echter enorme fouten gemaakt. Sommige dorpen waren vergeten, andere werden in twee departementen ingedeeld. Het bleek niet zo eenvoudig te zijn om een complex grondgebied zoals het Belgische, inclusief Luik en Luxemburg, op een rationele wijze in te delen.